

Hego haizea eta euskal literaturan dituen ondorioak

Koldo Izagirre

Errezeloa dio euskaldunak hego haizeari: lurra herdoildu eta bu-
rua nahasi egiten bait du, zoratu. Hegoaldetik heldu zaizkigu hain-
bat oldarraldi linguistiko: Romaniak terminologia eman digu, sinta-
xia eman digu, lokuzioak eman dizkigu, eta baldarki antzeratu nahi
izan ditugun eredu literarioak ere. Zentzu honetan, esaten ahal dugu
euskara hegoaldeak kolonizatutako hizkuntza dela.

Eta euskarak nolabaiteko instituzionalizatze bat hartu duen ur-
teotan sartu zaigu ordea hego haizea zirimolan, eta oraino gelditzen
zitzazkigun duintasun linguistiko apurrez jasotako barrikadak po-
rrokatu ditu. Komunikabide berrietara (TB, Irratia) iristean, presaka
egin behar izan da lana, hutseneak beteaz, emanaldiaren jarraiak
gain hartzen ziola ematen zenaren nolakoari. Eta noski, euskara
galduan.

Nepotismoak, txantaiak, behartzeak, kanporatzeak partiduko
karneta ez izateagatik, hauexek dira euskararen profesionalak jasan

* Ponentzia hau Madrilen Espainiako Estatutuko Hizkuntzen Arteko Literatur
Itzulpenari buruzko Jardunaldietan irakurri zen. Geroztik *Nouvelles de la
FIT - FIT Newsletter* aldizkarian argitaratu da (VIII - nº 1-2).

behar izan dituzten portaera demokratiko zenbait, baskongadetako autonomia urteotan. (Nafarroan, euskarak, lingua navarrorum honenek, ez du hizkuntza trataeraren maila lortu oraindik). Honi guztiari gaineratzen baldin badiogu euskararen terminologia area berrietara egokitzeko izan den presa (zuek barre eginen duzue, baina euskara, hainbeste aparteko futbolariren hizkera jator eta egunerokoa izana, gaztelania 1910an bezalaxe aurkitzen da alor honetan), erraz aterako duzue komunikabideetako euskara gaztelaniaren arabera moldaturiko klitxez, esaldi erretorikoz, lokuzioz eta alderaketez josia dagoela. Eta komunikabideetako gaztelania, nik baino hobeki daki-zue zuek, eta nekezago pairatzen, noski, deitoragarria da.

Esan genezake euskara ere nahasia dagoela, zoraturia alegia. Hego haizearen pikardiak.

Alferrikako asmazio eta mailegu hutsezko galbide honetan, nahitara itsu eta haztamuka, hobeki entzun eta artaz haztatzearen dabilta literatoa eta itzultzailea testuak jorratzen eta irtenbide errazegiak ukatzen. Oraindik ere gaingitu gabea daukagu euskara baturaren erdialdia: maizegi oharrarazi behar dugu administratuzarako euskarak ezin duela izan kazetaritzarakoa, eta kazetari hizkerak ezin eman dezakeela euskara literariorik.

Tamalez, irakasleak dira orain sarritan, kritikaren lekua hartuz, lan literarioak baloratzen dituztenak. Ondorioz literaturaren pedagogiazioa heldu da, eta eskolaren premien araberrako plangintza (?) itzulpenetarako. Argitaletxeak, noski, guztiz ados daude gehiegikeria honekin.

Iaz 600 titulu argitaratu ziren euskaraz, 1986ko maila berari utsiz. Hala ere, erdia baino apurren bat gehiago ziren Euskal Herrian idatzitako liburuak iaz. Gainerontzekoa itzulpenak eta berrargitarapenak ziren. Torrealdairen datuek diotenez, sorkuntza, zentzurik zabalenean, 10 puntutan jaitsi da 1985tik hona. Haren lepotik gizentzen dira, urterik urte, itzulpena eta berrargitarapenak.

Lehenengoz urte askoan, haur eta gazte literaturari dagokionez, itzulpen eta berrargitarapen gehiago publikatu ziren sortuak baino.

Gauza bera gertatzen da testu liburuekin: egun paretsu dabilta itzulpena eta sorkuntza.

Arrazoietakoa bat izan liteke euskal argitaletxeen hazkunde azkar eta ez gutitan erraldoia, zeinek, idazle ahoragarri gehiagoren eskascan, itzulpenetara jotzen duten (itzultzaileak argitaletxeen atze-harmada dira, eta buru-belarri egin behar izaten dute lana, baldintza ekonomiko gogorretan, kontraturik gabe askotan: iazko martxoan, adibidez, argitaletxeak sinadura bila ibili ziren Jaurlearitzari protesta altxatzeko itzultzaileen tarifak altuak zirela eta...). Editorialetako itzulpen-langileak, sarri, administraritzatik eta unibertsitatetik argitaletxera klandestinoki etorririko lan-esku merkea dira. Han, beltz lan eginez, beltzak dira bilakatzen, errean beztuak dauden bezala telebistarako egokitzaile eta azpitolatzaileak, itzultzailearen barianten berriak.

Aipagarria da liburu pedagogiko eta haur eta gazte literaturaren alorrean argitaletxe espainol boteretsuak ari zaizkigula apurka euskararen eremuan sartzen. Uste dut gauza bera gertatzen dela Galizian eta Catalunyan. Iaz Euskal Herriaz besteko editorialek 50ren bat titulu argitaratu zizkiguten. Argitaletxe hauek, euskaldunen bizkar irabazi politik egitearekin batera, zeregin politiko eta kolonizatzailea betetzen dute: beraiek argitaraturiko geografia manual gehienetan, Euskal Herria Araba, Bizkaia eta Gipuzkoa hartzen dituen mapa bat da.

Euskaraz argitaratutako %17,5a suposatu zuen 1985an liburu itzuliak, 1986an %22a, 1987an %28a. Haur eta gazte literatura izan da nagusiki itzuli dena. Iaz argitaratutakoetatik, harena zen %44a, eta liburu pedagogikoarena %29a. Hizkuntzaka, honoko taula ezarri genezake:

Grekerak 2 titulu	Ingelesa 16 titulu
Alemanak 2 titulu	Catalana 16 titulu
Galegoa 2 titulu	Frantsesa 17 titulu
Italianoa 11 titulu	Española 98 titulu

Autore itzulien artean Anakreonte, Euripides, Rodari, Verne, London, Dickens, James Cain, Melville, Wilde... Ezin ziurta deza-

ket jatorrizko hizkuntzetarik itzuli diren guztiak, taula honek aldakuntzak hartzen ahal ditu beraz, eta españolaren alderako, uste dut. Garbi ikusten da arestian aipatzen nizuen hego haizearen oldarra ez zela asmazio poetiko bat, eta gogorra dela euskarak gaztelaniarekiko duen morrontza. Kontuan hartu behar da Euskal Herrian bertan produzitutako gaztelania itzuli behar duela euskarak maiz, ia inoiz ez baita euskara sortzaile administraritzan, ulerbide bat emateagatik. Elebitasun salomoniko bat erabaki dute agintariek euskara normaldu eta erdaldunak min ez daitezen, eta itzultzailea paratu dute bi hizkuntzen arteko borrokaren baregailu. Euskal Herria autoitzultzailea da, bere burua euskaldundu behar duelakoz lehenik, eta ondoren erdaldundu. Alegia, autoitzultzailea dela bi norabideetan, euskaratik erdarara, eta erdaratik euskarara, eta Euskal Herria laberinto bat dela sinesten dutenek frogatzat erabil dezaten, aitortuko dizuet euskaraz ari garenean ere, itzultzen ari garela, zenbaitetan. Traidorea bait da haize hegoa.

Aipatu dizkizuedan autoreengatik, aterako duzue egun idazle anglosajoiak daudela aparrean gure artean. Urte berean Wilderen bi obra euskaratu dira. Hori berria da gurean.

Beste ondorio bat, eta interesgarria hemen esateko, badirudiela autore español, galego eta katalanetarik haur eta gazte literatura interesatzen zaigula bakarrik, aurreko urteetan Rodoreda eta Castella itzuli izan badira ere. Peninsulako heroetarik, Rinconetek eta Cortadillok bakarrik lortu dute euskaraz mintzatu ahal izateko ohorea.

Hala ere gauzak aldatu egiten dira urtez urte. Inolako porrot editorialik ez baldin badago behintzat, laister, udazken honetan bertan, irakurri ahal izanen diegu Uxío Novoneira, Celso Emilio Ferreiro, Paco Martín eta Salvat-Papasseiti... Datozen urteetan, eta halako elkarretaratze bitxi bat dela kausa, literatura galegoaren emaitzarik hoberenak ezagutuko ditugu euskaraz. Kantauriko eta Atlantikoko urak batu egiten dira, eta ongi ezagutzen bait dugu ipar beltza, ekaitza dakarren haizea, ez larritu lagun galegook. Tinto pairatuko ditugu Blanco Amor, Neira Vilas, Manoel Antonio, Manuel María, Anxel Fole, Mendez Ferrin... Eta min ez zaitezten,

esan eginen dizuet zuria, euskaraz, alferkeriaren eta faltsukeriaren kolorea dela.

Euskal Herriko Itzultzaileen Elkarteak denborarik izan ez baldin badu ere behar bezala eta egokiro garatu eta itzulpenaren desantolamendua astintzeko, Euskal Idazleen Elkartea saiatzen da, bere ahalmen eskasen neurrian, munduko eta bereziki penintsulako beste idazle elkarten berri izateko, eta bere zerbitzuei esker urtero ahalegintzen da euskal literatura klasiko eta eguneko obrak frantsesera eta gaztelaniara itzultzen. Berriki argitaratua du gaztelaniaz Euskal Narragintza Kontenporaneoaren Antologia bat. (Aurrerago itzuliko gara itzuli honetaz).

Iazko Idazleen Galeuzkan aho batez erabaki zenez, argitaratze-koak dira, epe jakinetan eta elkar hartuz, hiru nazioon obrak gaztelaniaren zubi luze, eta maizegi okerra, iragan behar izan gabetanik, elkar ezagutzeko. Aurten gure hiru poeta gorenen antologia hirueleduna publikatuko da: Aresti, Espriu, Ferreira eta narratzaile katalan, galego eta euskaldunen antologia bat, hizkuntza bakoitzean.

Ondikotz, eta onartzen baldin badidazue geure kolkorako oldozkuna da hau, euskaldunok bai hel gaitzkeela beste bazterrera gaztela-zubian abiatzeke (zer edo zertarako baliatu behar zitzaigun euskara filologia romanica ikasiz ikasi izana, edo galego multzo zalapartariak edukitzea bere mintzairari leial, edo katalanen portae-ra antzeratu nahi izana hizkuntzarenean...), baina beldur gara, oraingoz, katalanek eta galegoek ez ote dakiten nola gaindu euskararen ibaia. Etorri meheko erreka egia esan, eta horrexegatik alferrikakoa iriztea hartan bustitzeko arriskua izateari: har litezkeen aleak txipiak dira, legeak onartutako gutiengoa ere ematen ez dutenak apika.

Dean dela, eta gure lankide galego eta katalanen desenkusarako, aitortzekoa da gurea den bezain bestelakoak balira beren mintzairak, euskara eskastu, urrun eta emanezgarriak izanen liratekeela guretzat ere.

Baina euskal idazlea duela urte guti pentsa ezinekoa zen marketing lanean ari da ahalegintzen: itzuli egiten du bere burua hego

haizearen hizkuntzaz, zeinatik koldarkeria egozten zitzaien, arratoi-buru izateko idazten zuela euskaraz, gaur egun ere ez den eta ez dagoen literatura batekoa izatea salatzen zaion hizkuntza berberaz, euskal idazleak erdarazkoak diskriminatzen dituztela esaten den horretaz. (Parentesi artean, harrigarria da zeinen errentagarria den zenbaitentzat, hala politikan nola ekonomian, ez diren eta ez dauden gauzei buruz idaztea). Bada, idazlea bere buruaren itzultzaile bilakatu zaigu, eta erdal publikoari eta itzultzaile, demagun, trebatuen haizkora zorrotzari eskaini die, lehen aipatu dizuedan Antologia horretan.

Aitortu behar lukete idazleek ez dut esanen epai hilgarri bat hartu dutela, baina bai zentzagarri eder bat eman dietela itzultzaileek: testu jatorrizko eta itzulien alderatze kritiko batean frogatu diete putak etxemaitean bezala direla ibili, titi tenteak eskainiz lasto harroa besterik ez zegoenean: testu "hobekuntza", esaldi berri osoak asmatzea, alor semantikoen galtzea, jatorrizkoan ez zeuden deskribapenak ematea... hainbestearino, non testu itzulia jatorrizkoa baino hainbat luzeago egin duten batere lotsarik gabe.

Ba ote du esplikaziorik honek? Hiru bat zergatikako bururatzen zaizkit:

- Etsaiaren eremuan begirunea derrihor irabazi nahia.
- Bere buruaren gutiestea, segurtasunik eza bere lanarekiko.
- Hizkuntza nagusi batekiko lilura, eta haren prosaren korrente indartsuak eraman dezan uztea.

Errezeloa behar diogu oraindik ere hego haizeari euskaldunok, eta baita haren jardunari ere, eskarmentu berrienek baieztatu egin dute behintzat geure eremu propiolean tinko bermatzen ez bagara kalte handiak ekar diezazkigukeelako susmoa.

Aipatu dizuet, bidenabar antzean, Euskal Herriko Itzultzaileen Elkarteak. Dударik gabe, garrantzi handiko lana egin beharko du datozen urte hauetan han hemenka sakabanatuak dauden itzultzaile eta interpretarien eskubideak aldarrikatzen eta begiratzen (telebistan, administraritzan, editorialetan...), sari eta beken antolamen-

duan. Baina gobernu erantzunkizunak ere hartu beharko ditu, Euskal Herrian (Iparraldean, Nafarroan, Baskongadetan) ez dago inolako politikarik itzulpenari dagokionez, ezta argitaletxe bat ere itzulpen programa bat duenik. Denak oro daude datorrenaren zain, eta ez baldin badator, bost ajola. Berrinprimatu eta kito, merkeago. Noski, itzulpen literarioaz ari naiz.

Emanak daude zenbait urrats gure ikuilua hobeki gobernatzeko.

Eta hain mintzaldi egurasgarria amaitzeko, adierazi nahi nizueke gure herrian hego haizeari andreen haizea ere esaten zaiola, zeren la donna e movile cual piuma al vento. Gure hizkuntzak dituen sexu-keria guztiak jorratu eta ezabatze aldekoak garen arren, badakigu oraindik ere, eta puska batean, haizeek jo eginen gaituztela.

SINTESIS

El viento sur y la traducción en euskara

El euskaldun le tiene miedo al viento sur. Y del sur nos han venido terminologías, sintaxis, locuciones, modelos literarios que nos hemos esforzado en imitar (mal). El euskara es lengua colonizada por el sur.

Ahora que el euskara se ha institucionalizado de algún modo, el viento sur ha entrado en tromba: hay que trabajar (traducir) para los medios de comunicación, la administración, de prisa y mal. Y se copian clichés, expresiones, cuando es cosa sabida que el castellano de los medios de comunicación es lamentable.

La literatura se ha pedagogizado —la crítica la hacen los profesores—, y así hemos llegado a la planificación de la traducción para las necesidades de la escuela. En estos últimos años, con los datos en la mano, el porcentaje de la creación literaria ha bajado en beneficio de la reedición y la traducción. Una de las razones de este hecho puede ser el crecimiento de las editoriales durante estos últimos años, que, a falta de algo mejor, emplea a los traductores como mano de obra barata. Poco a poco van entrando además en nuestro mercado las grandes editoriales españolas, que, además de ganar dinero a nuestra costa, cumplen una clara función política y colonizadora.

De los autores catalanes, españoles y galegos parece interesar sólo la literatura infantil, aunque por lo visto pronto tendremos ocasión de leer en euskara a los mejores autores galegos. La Asociación de Escritores Euskaldunes se esfuerza en estrechar las relaciones con otras Asociaciones, y gracias a ella se dan a conocer también nuestros textos en otras lenguas. Esta Asociación publicó no hace mucho

una Antología de la Narrativa Vasca Contemporánea, en la que los escritores se convertían en traductores de sí mismos. Y los traductores nos han dado un buen escarmiento, poniendo de manifiesto cómo aquellos autores "mejoraban" sus textos, y los ampliaban... Como razones, un cierto complejo frente a una lengua "importante", inseguridad en sí mismos...

La Asociación de Traductores por su parte tiene una labor importante para llevar a cabo, defendiendo los derechos de traductores e intérpretes desperdigados en múltiples lugares, y forzando a instituciones y editoriales a elaborar un plan de traducción literaria.

SYNTHESIS

Translation among the languages of Spain: Present

The Basque speaker is afraid of the southern wind. Lots of terminologies, syntaxis, locutions, and literary models which we have tried to imitate (badly) have come from the south. Now that Basque has become somewhat institutionalized, the southern wind is blowing a gale: there is an urgent need to translate for the media, the administration. Translations are done in a rush, badly, expressions and clichés are copied when everybody knows that the Spanish of the media is ipitiful.

Literature has become pedagogical—the criticism here is made by the teachers—and hence we have come to planning of translation for the needs of the school. In these recent years, with data in hand, we can say that literary creation has diminished in proportion to re-editing and translation. One reason for this may be the growth of editorials in recent years which for the want of something use translators as cheap labour. little by little, the big Spanish Editorials are also making their way into our market, which means that they make money at our expense and fulfil a political and colonizing function.

Children's literature seems to be only thing that is interest from Catalan, Spanish and Galician authors, although soon, it seems we will have the chance to read the beste Galician authors translated into Basque. The Association of Basque Writres is tryin its best to make closer contact with other Associations—and thanks to this our texts will be read in other languages. This Association published, not long ago, an Anthology of Contemporary basque Narrative where the authors translated their own work. And those translators have taught us quite a lesson, showing clearlu how they, the authors, improved their texts, lengthened them... almost showing a lack of self-confidence when faced with an 'important' language...

The Translators Association itself has quite a job to carry out, defending the rights of those translators and interpreters who are scattered about all over the place, and obpling institutions and editorials to ellaborate a plan for literary translation.